

Fakin

20'gna Arantzazu

III

1965

Ederra

eta

gu

a. albizuri

Ez gaude bakarrik, mundu bat bai dugu inguruan, kaiola barru dagoen txoriak burni-sarea duen bezelatsu: atze-aurre, ezker-eskoi, goi-bean gauza asko dauzkagu gu ertsi ta estuazi naian. Gure bost zentzukiak: kanpotikoak noski, urrutiago egaz egingo lukete, baiña birako gauzak ez diete uzten. Eta mundu orrek atzaparka dagigula dirudi bost zentzuki oietan; edo obeki, gure bost zentzunak mundu orren ezkutua argitaratu naiean dabilta. Mendi erpifa dakusgu begiz, urretxindorraren txinta-soifua belarriz artzen dugu, sudurrez ja-

sotzen dugu arrosaren usaia, aoz txastatu oi dugu sagarraren gozoa ta eskuz ukutzen miesa leunaren biguntasuna.

Gauza guzti auek —nork ukatu?— zartada bat, zirrara bat ezarten digute zentzunetan. Gu konturaten gera zartada orrekin, eta orreri esan oi diogu zentzukien zirrara artzea, gogora ekartzea, ots, gogarpena. Gauzakia eder ba'zai-gu, gogarpena ere atsegingarri; eta, alderantziz, gogait ba'daragigu, gogarren ori etzaigu begiko, zatar likifa baizik. Eta, ondorioz, orrelaxe gauzakiak gure zentzueri da-

ragioten ats goxo edo goxo-ezetik eman oi dugu ederraren iritzia.

Iritzi emate au, argi dago, giza-kiari dagokio; abereak ez dute, adimenduak bezela, ederra jaso ta orretaz iritzia edo epaipena azaltzerik; au errazoiaren lana baita, ta abere-piztiak eztira doe orren jabe. Abereak ere, jakifia, ba-dituzte zentzuak ikusteko, entzuteko ta abar; baiña ikusten dituzten gauzak eta entzuten dituzten soifua ez diete ezer esaten. Aientzat ez dira gauzak ez eder ez itsusi; bai, ordea, izugarri ta oifazkor.

Abereak eztira gauza ederra artzeko. Gizonari ere, egia esan, ez dio ematen gesu bateko eder-zauskadarik ukutzeak naiz usaintzeak naiz txastatzeak; almen auek oso bee-maillan daudelako, eztira ortaraiño irixten. Gizonak ba-ditu, orraitio, beste bi zentzu oso goragokoak, ikusmena ta entzumena, ta auek bai ematen diote, ta sarrri eman ere, ederraren sena. Goazen Gorbei ganera; iraul begiak eta ikusi. Ikuskizun ederragorik! Or lauki ori; Zulo aga-rena duzu; ez dizu ezer esaten? Bai ederki gozatzen dizkigula belarriak Guridiren **Amaya**'k edo Azkue zanaren **Urlo**'k! Jaki ta usaikiari, oparo ta gozoa izan arren, ez diegu ifioiz eder diranik esaten; begiak dakusena ta belarriak dantzutena, ordea, ederra dala aitortu oi dugu.

Oneri jardunik, jakitunak bitan bereizten dute ederra: **aldekoa** ta **aldikoa**. **Aldekoak** edo tokian dau-

denak, azaltzeko leku bat bear dutenak dira, adibidez, **Iratertia** (Arkitektura), **Tailluertia** (Eskultura) ta **Margo-ertia** (Pintura); eta **aldikoak** edo entzumenari dagozkionak. **Musikea** ta **Elertia** (Literatura). Lenengo irurak, eusgarri bezela, tokia bear dute izateko, eta gala bere iru neurritan zabal, sakon ta luze; beste biak, berriz, soifua dute batez ere edergai. Lenbiziko iruren ederra izadiko ikuskizun baten, arri landu baten naiz kolorezko lauki baten idoro genezake; azken biona, ostera, ereserki edo sinfoni batek naiz olerki garai batek damaigu.

Dakigunez, bitarikoa izan ditek ederra: barrukoa ta kanpokoa; au da, norberak artzen duna ta gauzakiak berak beregan duena. Bi alderdi auetatik begiratu dezakegu, beraz. Eta lenen-lenen, galdera aueri erantzun bear zale: Au atsegin ote zait? Eta zergatik? Garai'ko seme argi Balentin Zubiaurre'ren lauki bat daukat begipean. Zer diñosta beronek? Zer dala-ta zait atsegin? Ederra auxe da izan ere, ikusiz edo gogartuz atsegifia dakarkiguna, begiralearen barrena nolabait lilluratzen diguna. Begiak naiz belarriak erakartzen ez dituna, ezin esan ederra danik ifiolaz ere. Ederraren izamenerako bearbearra da barne-atsegin ta lillura au; onakorik sortzen ez baldin baidu, ezin genezake au edo bestea ederra danik aitortu.

Arlo au, ala ere, ezta zoztor ga-

bea. Aosapai berdina ez dugu guztiok, ezta jakituri berbera ere: onek kultura geiago du, arek gutxiago. Ederraren lits eta alderdi guztiak miretsi ta aztartzean, asko esan nai du berdin ez izate onek. Bestetik guztiok ez dugu era berdinez ederraren muina sakontzen, ezta ertzak artzen: neri atsegina zaidana zuri etzaizu gogoko. Emen koska! Ortaz gainera gure barrugiroak ere eztu gutxi esan nai: gaur eder zaidana, biar motz eta itsusi ematen dit. Ez al zaizu ifoiz gertatu zeure lan bat, olerki bat esaterako, lenbiziko irakurtaldian ederra iduritu arren, urrengo irakurtaldian lan bera fimiño ta bixlegia iduritzea? Aibat lan gogo beroz egindako puskatu ere egin ditugu. Len eder zaitzidan, orain ez. Gu bai aldakor!

Norbere adina ere berea du. Txikitan maite nuena, urteak urte etzait gogoko: beste aosapai bat dut orain. Zar ta gazteen artean, edozein zelaitan, izkeran, irakurgaietan, jazkeran, ibilkeran, pentsakeran, liskar andia darabilgu gaur: zarrak beren aldetik eraman nai dituzte gazteak, eta auek aien gus-toa ez dutelako, ez dabilta aien lorratzez, beren bide barriz baizik. Denok ikusi ta ikasia dugu: maitagarrrien ipuizale gifañ amar urtekin, adur-zale amabostekin eta gero kondaira irakurgaiak maiteago genituan. Burua soilzen asitakoan, ordea, liburu sakon zer-esan

ugaridunak opa ditugu. Adinañak badu bai bere zera auzi onetan.

Baita bizi-giroa ere gogoan edukit bear da, ederra epaitzerakoan. Leku guztietan ez gera iritzi ta pentsakera batekoak; enderri batetik bestera, gizarte batetik bestera alde andia dago. Emen eder dana, an ezta orrela. Zergatik au? Kultura ezberdin ta inguruko giroak dagi geienbat. Lurralde bakoitzak ditu bere ekanduak; sorkaldean ederra dana, adibidez, sarkaldean ezta eder: Europa'n naiz Txina'n ezta gauzea berdin. Erri kultura gabeari maiz atsegin zaio edozein irakurgai, edozein dantzaera, edozein jazkera baldar; gogo leun ta landuari, ordea, ez orrek ezertxo ere arrotzen. Errien giro ta ekanduak, ots, kulturak dagi au.

Eta noizak edo garaiak zer? Ba ote du eder-arloan zer ikusirik? Ederra eztugu, ez, berdin estimatzen aldi orotan. Gaurkotasuna bera irazekoa dala esan bear; aitortu dugunez, txit aldakorrak bai gera; orrela literaturan, margo-lanetan, jazkeran, dantzetan, ziflean. Era berriak sartuaz illunpean gelditu dira lengo mendeetako jazkera, idazkera ta abar; gizaldi erdi maikoa da askotan tankera bat osoan aldatzeko; modak, ordea, epe laburreko bizitza dute. Noizarte iraungo ote du gurean ere oraintsu sartu dan twist orrek? Edo-ta euskal idazleen arteko mordollo nastek? Kondairan, egia, beuren zer-

bait utziko dute, baiña ez dute luzaroko bizitzarik izango. Orain-goak gusto bat dugu, gerokoak beste bat izango. Alaz ere ba-dira era ta tankera batzuek urteetan eta gizaldietan iraupena dutenak. Klasiskoa deitzen diogu tankera iraukor oneri.

Beste aldetik, giza-estimatzeko orrez gaitza, beste zerbait ikusi bear dugu ederraren baitan. Gauzakiak berak du berezko zer bat gauzea eder egiten duena; bere doe edo ekai berezia, gauza bat berez nik ortan ezer ikusi ta oartu ez arren, eder baita. Or arrosa-buru bat, ortzia, itxasoa, mendi-kukutza. Oiek, naiz-ta meri ezer esan ez, berez ditugu eder. Zeintzuk dira gauzak eder biurtzen dituzten berezigarriok? Neurria, dirdaia, osotasuna. Auek dira, aspaldiko jakinlarien esanez, gauzaki bat edertzen duten ekaiak.

Zer bete bat, osotua ta amaitua danean, guk zer orren bikaintasuna aintzat artzen jakin ez arren, berez zaigu ederra. Bat, oso ta amaitua danean, bada, era ta atal guztien kidetasuna naitaez euki bear dau. Ortik jaiki oi da gero guztizko dizditza, dena txukun ta lerdan jartzen dun ederraren azken igurtzi joria. Aldi guzietako jakintsuak au ta bestea esan dute ederrari buruz, baiña aitaturiko gauza auek gabe ez dago ederrik. Plotin'entzat egiaren dirdaia zan ederra, amazortzigarren gizaldiko

Hegel'entzat gogapenaren adierazte sentikorra. Naiz gerkar jakinlarien iritziak naiz geroagokoena —ederrari buruz, alegia— ezin dezakegu esan bat ez datoztenik: denok aitortzen bai dute, gauzakiak eder izateko, bat eta oso izan bear duela.

Ortarako, gaitza, arau ta legeak jarri zituzten, Aristotel'ek Grezia'n eta Horati'k Erroma'n. Arrezkeroko literatura guzia edu ortan moldatua degu, arau ta lege oien esi barruan. Geroago, ordea, Erdi-Aroan bereziki, arbiatu ta saiets laga zituzten lege-arauok; XV'garren mendean asitako Pizkundeak berriz zuzpeltu zitun, lege auen bearrizana naitaezkotzat jarririk. XVIII'garren gizaldiaren azkenerruntz, ordea, erromantiku-igiera sortu ta bazterrik bazter barreiatu zanean, ostera ere zokora jaurti zituzten legeok: idurimena ta biotz-ondoa azke ibilli bearrak ziran, arrano egalaria iduri, ta aiek lotuko lituzken zoztor-lokarririk ezin zezakean ifundik ere jarri. Lessing doixtar jakinlariak edatu zitun iritzi auek beste iforok ez bezela; etzun arentzat deusik balio antze-arau guziak beterik ederki osoturiko lan batek, indar adierazgarri ta biotz-zauskada gabeko baldin ba'zan.

Gaur egunean ere badu onek bere egia. Oraingo jakinlariak diotenez, ederra sortzen duna auxe omen da bakar-bakarrik: indar

adierazgarria, ezarian barrua iraultzen digun gogai bat, biotz-ikutu bat bialtzen duen barne indar berezia. Izan ere, olako zerbait bear da erti-lanetan, olertian bereziki. Poesi bat irakurtzean, onek zeozer guri esatea nai dugu; adimen ta biotz geran ezkerro, izan dezala irakurtzen degunak, ikusten degunak naiz entzuten degunak adimenean edo biotzean guri zerbait sortzeko aña indar ta adore.

Eta, azkenez, gu euskaldunok nola gabiltza ontan? Bide okerrez ez beintzat, nere ustetan. Aurtengo

olerti-jaian (1) Jon San Martin'ek bete-beteko itzaldia egin zigun, "Oleritiaren jantzia nundik sortzen dan" gaitzak arturik. Jantzi ori ezta sortzen azalaren ederretik, muifiaren goitasunetik baiño. Azaleko neurri ta apaintasuna ez dira ezetsi bear; baiña oneri geiegi lotu ezkerro, olerkiaren barne-indarrari kalte egiten dio. Olerkiak esan beza zerbait, gure adimena ta biotza iraulirik; kezka bat sor beza, olerkariarena noski, gure barruan. Labur: olerkia muin ta azal jator jazten saiatzen danaren lanak izango du, ziur asko, iraupenik luzeena.

(1)1964'ean egindako lana da honako hau. (Z.-o).